

A háromszéki okleveles adatokban előforduló, fentebb felsorolt *közélerdő*, *közélföld*, *szabadélföld* és *szabadélhely* köznévi összetételekből az tűnik ki, hogy az *élderdő*, *élföld* és *élőhely* köznévi Háromszéken és Alsóikban a XVI. század utolsó harmadában csak akkor jelentett közös és szabad erdőt, földet és helyet, amikor nem önmagában, hanem közös és szabad jellegét szabatosan megjelölő jelzős összetételben szerepelt;⁸ mert egyébként, megfelelő más köznévi összetételben vagy jelzős szerkezetben egyéni használatban lévő erdőre, földre és helyre is vonatkozhatott.⁹

Ha csupán a felsorolt háromszéki adatok és a belőlük levont következtetés alapján kísérelnők meg az *élderdő* köznévi erdélyi régiségbeli közös és szabad erdő' jelentése eredetének megfejtését, akkor feltételezhetnők, hogy a XVII. század eleje óta ebben a jelentésben használt *élderdő* köznévi a XVI századbéli és azelőtti régiségben *közélerdő* és *szabadélderdő* volt az eredeti alakja, s hogy az *élderdő* köznévi 'közös és szabad erdő' jelentése jelentéstepadással keletkezett.

Az *élderdő* köznévi azonban másképpen is kialakulhatott az egykori erdőközösség idejében a 'közös és szabad erdő' jelentése. Az Ecsed vára fentebb idézett urbáriumából ismert adatok arra mutatnak, hogy az *élderdő* köznévi jelentése a *tilalmaserdő* köznévi jelentésével szemben alakult ki és vele ellentétes értelemben élt. Minthogy az *élderdő* köznévi olyan erdő megjelölésére szolgált, amely erdőt egy vagy több falu lakói használni szoktak és használhattak, mert az erdő élését, használatát nem tiltotta el a falu (vagy a falut és erdeit esetleg birtokló személy); a *tilalmaserdő*vel ellentétes értelmű, tehát a közösen és szabadon használt erdőt jelölő *élderdő* köznévi önmagában állva, jelzős összetétel nélkül is kialakulhatott 'a falu (vagy több falu) lakóinak közösen és szabadon használt erdeje' jelentése. — Az *élderdő* köznévi jelentésének eredetére vonatkozó két fentebbi feltevés közül ez utóbbit tartom valószínűbbnek.

ÁRVAY JÓZSEF

A népnyelvkutatás és a nagyközönség. Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképanyagának gyűjtése közben többhelyütt megkérdezték különböző rendű és rangú emberek, miért gyűjtjük adatainkat. Márton Gyulával együtt

⁸ A cselekvést magát, tehát a 'használat'-ot jelölő *élő* igenév szintén csak *köz-élő* összetételben jelentett 'közös használat'-ot egy 1566. évi adatban: „Az sütőházat, az kaput és az kutat *köz előre* hatták egymás között“ [Debrecen város jegyzőkönyvéből. OklSz. *élő* címszó, 2. jel. a.]

A szerkesztő szükségesnek tartja megjegyezni, hogy Háromszékről ismeretes egyetlen olyan, de aránylag nagyon korai adat, amelyben az *élföld* magában használva is előfordul. Zalánnak 1581-ből való falu törvénye szerint ugyanis ekkor tíz, név szerint is felsorolt személyt választottak arra, hogy — *falu földét* „az ország végzése szerént eloszák, és az kit [az tíz] ember falu *élő földének* hagynak, ... valaki ah[hoz] n]yolna és elfoglalna abban, ... forinton mar[adjon] ...“ [Barabás Samu, Székely Oklevéltár. Bp. 1934. 318–9].

⁹ Eddig még nem akadtam nyomára annak, hogy az *élderdő* köznévi (önmagában állva) Háromszéken használatban lett volna; a fentebb felsorolt köznévi összetételek sem fordulnak elő 1580. és 1583. utáni háromszéki levéltári adatokban. Eddigi adataim szerint Háromszéken a XVII–XVIII. században *szabaderdő*, *közerdő* és *közönséges erdő* névvel jelölték a közös és szabad erdőt. — Az *élni* ige azonban háromszéki vonatkozású, erdőkkel kapcsolatos levéltári adatokban gyakran fordul elő, sőt még a mai népnyelvben is hallható 'az erdőt vágni, az erdőből fát hordani' jelentésben.

igyekeztünk kellő magyarázatot adni a kérdezőknek; ez több, kevesebb eredménnyel sikerült is. Közben mindinkább foglalkoztatott az a kérdés: miért fogadják némelyek furcsa arckifejezéssel, mások lekiacsinyló kézlegyintéssel, ismét mások, kevesebben, megértéssel feleleteinket. Ezekre a kérdésekre szeretnék feleletet adni a népnyelvkutatás és a nagyközönség viszonyának és e viszony kialakulásának ismertetésével.

A népi termékek széleskörű gyűjtése külföldön és nálunk is a néphagyományok feljegyzésével kezdődött. A magyar nyelvterületen a XIX. század közepén jelennek meg az első népköltési gyűjtemények, de ezekben csak részben érvényesül a népnyelvkutatás szempontja, hogy t. i. minden hangot és szót a kiejtésnek megfelelő hűséggel kell följegyezni. Egyéni kezdeményezések után¹ a népnyelvi szövegek fonetikus, tehát a kiejtésnek megfelelő, pontos följegyzése és közlése a Magyar Nyelvőr megindulásával kezdődik. E folyóirat szerkesztőségének célkitűzései között a népnyelv tanulmányozása jelentős helyet foglal el. Eszerint fontos az „ismeretlen tájszók s tájszólások gyűjtése s azok terjedésének s hatásának kimutatása“. Ehhez a munkához hívja segítségül a Nyelvőr szerkesztősége „nemcsak az irodalmi köröket, hanem az egész művelt közönséget“, s reméli, hogy „a művelt osztályok, melyeknek közlönyéül kíván e folyóirat szolgálni, pártfogásuk által lehetővé teszik a célbavett munkának mennél nagyobb terjedelemben való végrehajtását“ [Nyr. I, 1 kk.].

A kitűzött cél megvalósításával nem is késlekedtek. Már az első számban ismerteti ÁRPÁDFY G. a népnyelv s néphagyományok gyűjtésének ügyét. Hangoztatja a történeti és a népnyelv szorgalmasabb kutatásának szükségét, mert „rendén van, hogy ami édes mindnyájunkat illet, arra mennél többen ügyeljünk, azt kárba veszni ne engedjük.“ Feltűnő visszásságnak tartja, hogy a nép kedély és érzésvilágának, gondolkodásának kifejező eszközét, a népnyelvet nem tartották fontosnak a megörökítésre. Ezt késlekedés nélkül, azonnal pótolnunk kell. Ezért „szükséges, hogy e mozgalmak ismét és ismét megújíttassanak“ [Nyr. I, 38–41].

A néphagyományok s ezzel kapcsolatban a népnyelvi gyűjtés meg is indul. A Nyelvőr minden számában közli a beküldött anyagot. Kéri munkatársait, „gyűjtsék össze, ha csak szeret tehetik, teljes számmal, az idegeneket ép úgy, jegyezve föl, amint ejteni hallják... ne legyenek semmi figyelemmel az orthographiára, hanem följegyzéseikben csupán és egyedül az ejtés legyen irányadójuk.“ Később még inkább előtérbe nyomul a népnyelvi szempont. Megszorítják a népnyelvhagyományok közlését és csak azokat jelentetik meg, amelyek „nyelvészeti szempontból is figyelemre méltók, melyek a vidék kiejtését s nyelvbeli sajátosságait teljes hűséggel tükrözik vissza... a t. gyűjtők illő tiszteletdíjban részesülnek“ [Nyr. I, 480].

Néhány év múlva a Magyar Nyelv című folyóirat is segítőtársként szegődik a Nyelvőr mellé a népnyelvi gyűjtés terén. Célkitűzésüket ismertető cikkében SZILY KÁLMÁN igéri, hogy különös gondot fordítanak „a népnyelv és egyes nyelvjárások megismerésére és ismertetésére“ [MNy. I, 1 kk.]. El fogják-e érni céljukat? — kérdezi. „Ez nemcsak tőlünk s munkatársainktól, hanem a közönségtől is függ — állapítja meg. *A társadalmat akarjuk szolgálni: a társadalomra kell támaszkodnunk.*“ Megalakul a Magyar Nyelvtudományi Társaság; ennek feladatai közé tartozik a népnyelv kutatása és feldolgozása is. Munkássága hármas irányú: 1. anyaggyűjtés, 2. a gyűjtött anyag feldolgozása, 3. gyűjtők képzése. Most már intézményesen és szakszerű gyűjtőkkel akarják

¹ Szücs József, A népnyelvi kutatás története. Bp. 1936. 11 kk. és Szabó T. Attila, A magyar helynévkutatás a XIX. században: Az ETI évkönyve, 1943. 181 kk. és kny.

munkájukat folytatni, hogy megbízható eredményeket érhessenek el [Vö. MNy. I, 289–91].

Ettől az időtől kezdve állandóan napirenden van a népnyelv ügye. A kutatás, feldolgozás, s valószínűleg a gyűjtőképzés is egyre jobb és célszerűbb módon történik. Mégis a gyűjtőmunkák és az eredmények közlése csak részben mondható egységesnek, mert nincs olyan szerv, amely egyöntetűen, csak ezzel foglalkozva irányítsa, feladatokat tűzzön ki és azokat meg is valósítsa. Sokáig kellett várni, míg az 1938/39. tanévben Debrecenben Csúry BÁLINT vezetésével Népnyelvkutató Intézet létesül. Ennek az intézménynek lett hivatászerű feladata országos viszonylatban a magyar népnyelv tanulmányozása.

Az új Intézet célkitűzéseit ismertető cikkében sajnálattal állapítja meg Csúry, hogy „napjainkban Európaszerte uralkodó tudományos mozgalom a népiségtudomány, a magyar nyelv bűvárlatának rendszeressé tételére“ hazánkban kevés érdeklődést keltett. Az állam és társadalom segítségével külföldön a téren is eredményes kutatómunka folyik (francia, román, német, olasz). A testvér finn nemzet már régen „megindította a nyelvbűvárlat anyagi és szellemi megszervezését, mégpedig az egész világon páratlan módon: *részvénytársasági alapon*. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a finnugor nyelvcsalád legnagyobb tagja: a magyar ezt a munkát még nem végezte el“ [MNy. I, 1 kk.]. A Debreceni Népnyelvkutató Intézet megalapítása óta rendszeres munka folyt ebben az irányban is a különböző egyetemeken. Országos népnyelvkutató értekezleteket tartottak. Megállapították a legsürgősebb feladatokat és megállapodtak különböző elvi kérdésekben. Ilyen egységes irányítás mellett több tanulmány jelent meg az Intézet évkönyvének, a Magyar Népnyelvnek eddig közzétett köteteiben. 1944-ben az első népnyelvi térkép-mutatvány is elhagyta a sajtót.²

Ennyire jutott a népnyelvkutatás az 1944. év végéig. Az idézett múltbeli adatok szerint a nagyközönség és a népnyelvkutatás viszonya egy ideig egyre szorosabbá vált, mert a közönség megértette a hozzá intézett felhívásokat. Ma már adatok hiányában nem állapíthatjuk meg pontosan, mi volt az oka a kapcsolat lérejöttének, szorosabbá válásának, és az is kérdéses, mi okozta annak meglazulását. A következőkben megkísérlem a viszony meglazulásának okaira rámutatni.

Említettem, hogy főként a falusi értelmiség fogadja idegenül ma a népnyelvkutatót. A múltban pedig éppen ez a réteg támogatta legjobban. Az idegenkedés okát különösen három tényezőre kell visszavezetnünk: az iskolai oktatás hiányosságára, a napisajtó nemtörődöm magatartására és a népszerűsítő népnyelvi cikkek elmaradására.

A falura kerülő értelmiség középiskolai tanulmányai alatt a legutóbbi évekig vajmi keveset hallott a népi termékekről, azoknak fontosságáról és értékéről. Talán csak a népköltéssel foglalkoztak a felső osztályokban, de ott is csak röviden, amennyiben az irodalmi nyelv kialakulásához, felfrissítéséhez hozzájárult, vagy amennyiben az irodalomtörténet megkívánta költőinkre gyakorolt hatásának ismertetését. De magának a néphagyománynak, közelebbről pedig a népnyelvnek a megismertetésére még ma sem fordítanak gondot és időt. Igaz, a tanterv sem követeli meg! Mert ha általában a néphagyományok ismertetése szerepelne, elkerülhetetlen volna a különböző vidékek népnyelvi sajátosságainak a megemlézése is. Iskoláinkban azonban még a figyelmet sem hívták fel a népnyelv hagyományörző tulajdonságára, ízes voltára, sőt inkább irtották a tájnyelvi jelleget. Sok esetben gúny

² Szabó T. Attila—Gálffy Mózes—Márton Gyula, Huszonöt lap »Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé«-ből: EM, 1944. 224–63. és kny. ETT 181. sz.

tárgyává vált a tájszólását beszélő tanuló társai előtt is, s ezért igyekezett minél előbb leszokni róla. Hogy érdeklődhetett volna iránta később, mikor mint vezető értelmiség visszakerült a faluba, ha ilyen kellemetlen emlékek fűzték nyelvjárása használatához? Igyekezett ő is városi emberré válni mindenben, hogy feledtesse falusi származását, mert az iskola inkább elidegenítette tanulóit a népnyelvtől, semhogy azt még a városi köznyelvet beszélőkkel is megismertesse, megszerettesse.

Ezt a hatást ellensúlyozhatta volna némiképen a napisajtó és a népnyelvi népszerűsítő kiadványok. A múltban napilapjaink jártak elől, népi termékeink és a népnyelvi gyűjtés gondolatának terjesztésében [Szűcs i. m. 19]. Ráirányították a közönség figyelmét ezeknek fontosságára. Napjainkban azonban az ilyen közlések, cikkek teljesen elmaradtak.

Még kevesebbet tett napisajtónk a megjelenő népi termékeket feldolgozó művek és a népnyelvi tanulmányok ismertetése terén. Legtöbbször tudomást sem vett róluk. Pedig talán ezek is voltak annyira közérdekűek, mint egy-egy idegen vagy hazai író könnyű fajsúlyú regényének ismertetése. S ha kezdetben nem is érdekelte volna saját népének terméke a közönséget, rá kellett volna nevelnie. Hiszen a napisajtónak a politikai, rendőrségi és sport-hírek közlése mellett ilyen irányban is kellene szolgálnia olvasóközönségét, amint azt a múltban is tette. Ma, amikor az emberek egy része csak újságból szerzi irodalmi műveltségét és általános ismereteit, különösen fontos szerep vár ilyen téren a napisajtóra. Nem hírverésre van szükség, hogy a megjelent tanulmányok nagyobb számban keljenek el, hanem az eredményeket kellett volna megismertetni, közkinccsé tenni.

És végül a népszerűsítő cikkek az elért eredmények népszerű formában való közlése is elősegítette volna a már kialakult viszony tovább fejlődését. CHOLNOKY JENŐ népszerű formában megjelent földrajzi tárgyú munkáira gondolok, melyeket mindenki szívesen forgat, mert tanulságosak és a közönség nyelvén íródtak. Szépirodalmi folyóiratainkban jelent meg elvétve népmese-közlés, ha szabad így mondanom, irodalmi fonetikával közölve, ami nehézkessé tette az olvasását és meg sem magyarázta, hogyan kell egyes jeleket olvasni, de ez — bár dicsérendő próbálkozás volt — sokszor inkább ártott, mint használt.

Tehát sem az iskola, sem a napisajtó, sem népszerűsítő közlemények megjelenésével nem igyekeztek felkelteni a nagyközönség érdeklődését sem a szakemberek, sem mások. Az a csekélyszámú próbálkozás, ami volt, hatástalan maradt. Csak így történhetett aztán meg, hogy nem egyszer időlopásnak, fölösleges költséggel járó utazgatásnak, saját magunk mulattatására szolgáló kedvtelésnek vagy nagyobb adó kivettetésére irányuló adatgyűjtésnek minősítették munkánkat. És ami a legsajnálatosabb, épen a vidéki vezető-emberek alkottak maguknak ilyen véleményt, akiknek irányítása alatt állott és áll részben ma is a magyarság zöme.

Összegezve mondanivalóinkat, megállapíthatjuk, hogy a népnyelvkutatás és a nagyközönség között a XX. század elejéig kialakult viszony az említett, vagy más, számunkra eddig ismeretlen okok miatt, közönnyé változott. Reméljük, hogy a népi műveltség nagyobb térhódítása és az említett hiányok pótlása a népnyelvkutatásra is jótékony hatással lesz, és a nagyközönség is, megértve a célt, a gyűjtőket a múltban tapasztalt támogatásban fogja részesíteni. Csak a közönség megértése oldhatja fel a most fennálló közönyt és vetheti meg alapját a gyűjtés és a nagyközönség közötti szorosabb viszony kialakulásának.

GÁLFFY MÓZES